

BURGER PARTICIPATIE ALS TEGENGIF VOOR CORRUPTIE

Jean De Munck

Socioloog en doctor in de filosofie. Hoogleraar bij de UCL (CriDIS)

Maak dat je weg komt! Deze schreeuw uit het hart hoorden we tijdens de Tunesische rellen in de lente van 2011. Vandaag horen we deze schreeuw in onze eigen contreien en brengt ze een politieke tsunami teweeg. Deze schreeuw richt zich echter bij ons niet tot een dictator, maar tot politiek democratisch verkozen mannen en vrouwen die in opspraak komen bij corruptieschandalen. Politieke partijen schrikken op, raken dan ontmoedigd en schrompelen vervolgens in elkaar.

Vroeger was het de gewoonte om er zich in zulke situaties van af te maken met enkele maatregelen van laag allooi. Maar vandaag neemt de publieke opinie deze lauwe antwoorden niet langer. Wat nu?

Het scenario dat tevoorschijn komt lijkt op het eerste zicht niet te verrassend. Het benadrukt twee momenten: een juridisering die volgt op het 'dégagisme'. In eerste instantie moet men de verantwoordelijken, de schuldigen, verjagen want zij vertolken het kwaad en zijn besmettelijk. Weg dus met Fillon, De Decker, Moreau, Bayrou, Mayeur, Gilles, Paraita. De grote opkuis wordt zo de uitvoering van de kwaadheid van de deugd. In tweede instantie laat men nieuwe wetten stemmen. Die dan de principes herbevestigen. Men vindt hierbij regels uit: een verbod op het

cumul van mandaten of de vergoedingen; de prestaties afgeleid van publieke diensten niet langer koppelen aan een tegenprestatie; transparantie van informatie... . Telkens wordt het gerecht ingeroepen in geval van overtreding.

In de ene of andere vorm zijn deze twee oplossingen de essentie van de strategie die de politieke partijen hanteren in een crisis zonder voorgaande. De oplossingen getuigen van goede wil, maar ze zijn in geen geval voldoende om de diepe oorzaken van de politieke corruptie het hoofd te kunnen bieden.

HET 'DÉGAGISME': EEN FOUTE OPLOSSING

Het 'dégagisme' heeft als voordeel dat het een einde stelt aan de straf-feloosheid. Maar ze belooft niets naar de toekomst toe. Ze doet, via een logica van verpersoonlijking van fouten, de objectieve dysfuncties die aan de oorsprong liggen van de inbreuken verdwijnen, zij het op een niet geanalyseerde manier.

De veroordeling van de socialistische verantwoordelijken van het Agusta schandaal dateert toch al van 1998. In dat kader werden strenge sancties genomen, waaronder een verbod op het verder uitoefenen van een publieke functie voor de verantwoordelijken van het eerste plan (Willy Claes, Guy Spitaels, Guy Coëme). We kunnen toegeven dat deze sancties enkele effecten hebben gehad op de controle van de publieke markten. Maar we kunnen niet stellen dat ze de multiple corruptie binnen de socialistische partij duurzaam blokkeerden in de daaropvolgende 20 jaar.

Vandaag maakt in Frankrijk de partij van Emmanuel Macron zich sterk dat ze een stroom verkozenen aan de macht bracht die verondersteld "schoon" te zijn want neofiet. Het is een bizar idee te stellen dat een nieuweling beter beschermd zou zijn tegen de verleiding dan een ervaren persoon. Vanaf het moment ze geconfronteerd zullen worden met de dilemma's, ambiguïteiten en de complexiteit van het politieke leven, zouden de 'heilige onschuldigen' die net hun intrede namen in het Bourbon paleis, zich getransformeerd kunnen zien als vogels voor de kat. Onder een, soms brutale, meestal achterbakse druk, riskeren lobby's

van allerlei slag deze sympathieke naïvelingen te zien vervallen in aantastingen van de goede naam, die uiteindelijk uitmonden in corrupt gedrag. De personen veranderen zonder te raken aan de structuren is het kwaad eerder doen voortbestaan dan wel het te aan te pakken.

DE JURIDISCHE REGEL VOLSTAAT NIET

Aan de andere kant is de juridisering niet echt veelbelovender. Behalve in zeldzame gevallen is corruptie bijna nooit het gevolg van het niet-bestaan van een regel, maar wel van de getolereerde en officieuze niet-toepassing van de regel. Er moeten geen nieuwe regels uitgeroepen worden om het merendeel van de corruptiegevallen te vermijden die legale of morele principes van goede wil herstellen. Het komt er meer op neer om zich af te vragen waarom deze principes niet worden toegepast, nagekeken of gesanctioneerd.

Het antwoord op deze vraag is sociologisch complex. Zo kan het zijn dat door een overdaad aan rigorositeit of complexiteit van de regelgeving de actoren verplicht worden officieuze binnenwegen te nemen om het systeem te doen functioneren dat, zonder die handeling, niet productief zou blijken. Het kan ook gebeuren dat er zich een corrupt proces ontspint terwijl men een collectieve solidariteit voor actie ontwikkelt. Het kan ook dat een principe, hoe helder ook, zich tegenstelt aan een ander en voor een contradictie zorgt. Neem het voorbeeld: we verwachten van een politicus(a) een onpartijdigheid ten allen tijde. Maar we verwachten van hem/haar ook dat hij/zij dicht bij de mensen staat, zijn/haar wijk vertegenwoordigt, zijn/haar stad, regio. Zeg maar partijdig is wat betreft de uitdagingen voor zijn/haar kiezers. Geen enkele regel zal per mirakel dit dilemma doen verdwijnen, en de ongemakkelijke oplossing zal vaak leiden tot corruptie.

Naar controle toe, stelt de juridisering een excessief vertrouwen in de rechterlijke macht. Deze is zonder twijfel noodzakelijk. Toch moeten we

Vandaag maakt in Frankrijk de partij van Emmanuel Macron zich sterk dat ze een stroom verkozenen aan de macht bracht die verondersteld “schoon” te zijn want neofiet. Het is een bizar idee te stellen dat een nieuweling beter beschermd zou zijn tegen de verleiding dan een ervaren persoon.

Naar controle toe, stelt de juridisering een excessief vertrouwen in de rechterlijke macht. Deze is zonder twijfel noodzakelijk. Toch moeten we er rekening mee houden dat ze in een geval per geval basis tussenkomt, en vaak te laat, want na de feiten.

er rekening mee houden dat ze in een geval per geval basis tussenkomt, en vaak te laat, want na de feiten. De procedure, strafrechtelijk of burgerlijk, is lang en vraagt talrijke bewijzen. Niet zelden laat een veroordeling van beschuldigen een bittere nasmaak. Wordt rechtvaardigheid dan wel bewerkstelligd door media die gedurende maanden politici stigmatiseren, waarvan de zogezegde misdaden soms minder wegen dan de kwinkslagen die ze in de media te verwerken krijgen?

Een decumul van functies, van verloningen, het niet beloning van afgeleide functies, transparantie vereisten: het zijn nuttige regels. Toch volstaan noch de regels, noch de schandpalen om reëel de praktijken te doen veranderen. We moeten eerder gaan naar een herevaluatie in de diepte van de politieke cultuur. Zij moet de oorzaken van de corruptie aanpakken, en de ethische eisen die zich manifesteren ophelderen, soms op een diffuse manier, vanuit een hedendaagse verontwaardiging.

EEN VRAAG TOT DIFFERENTIATIE

Een eerste oorzaak voor de corruptie binnen de politieke wereld kan simpelweg gevonden worden in de verstoring van de grenzen van het politieke veld. Iedereen die het politieke personeel op een objectieve manier observeert wordt gefrasseerd door het feit dat het niet duidelijk is of deze gehoorzaamt aan een logica van politieke actie dan wel aan één van de media of het marktgebeuren. De politieke logica oriënteert zich binnen de zoektocht naar het algemeen belang van een samenleving. De logica van het marktgebeuren baseert zich binnen de zoektocht naar een monetaire winstmaximalisatie van een individu of een groep (en niet van de gehele samenleving). De media logica betracht een maximale visibiliteit en het doen stijgen van het aantal 'likes' die zich onder een bepaald icoon bevinden. We kunnen de politieke logica niet op een rationele manier verder zetten zonder de twee andere ondergeschikt te maken of zelfs uit te sluiten.

De oorzaak van deze moeilijkheden ligt hem niet in de zogezegde perversiteit van politici. Het gaat hem meer om begripsverwarringen geproduceerd door een algemeen discours dat de publieke actie herleidt en vermindert tot een opdracht die noch richtinggevend is, noch een vorm van interventie omhelst, maar die enkel om aanpassing draait. Terwijl ze elke zin voor een specifieke roeping verloren zijn, dromen teveel politieke elites ervan de fanclub van Justin Bieber samen te brengen of het fortuin van Albert Frère te vergaren. Deze imitatie resulteert in een cognitieve en normatieve verzwakking zonder precedent in het politieke discours.

De kiezers vragen limieten en grenzen. Ze vragen dat de zone tussen politiek en non-politiek nauwgezet bewaakt wordt. Wanneer politici zich kwalificeren als boekhouders eerder dan staatslui, wanneer een minister van financiën, tegen de mening van de Europese Commissie in, fiscale optimalisatietechnieken verdedigt die zijn eigen land verarmen, wanneer nationale verkozenen stemmen trachten te winnen door clownesk gedrag te vertonen bij Laurent Ruquier eerder dan een programma voor te stellen, bevinden ze zich al in een staat van corruptie. Sociologen bevestigen het: kritische burgers verwachten van politici versterkte morele deugden (waardigheid, een voorbeeldfunctie, rechtschapenheid). Hoewel deze verwachting naar de politiek toe tot voor enkele jaren eerder gering was, is deze momenteel sterk aan het toenemen. Dit getuigt van een nieuwe bezorgdheid die de diagnostiek van een snelle afstomping van de normen in onze samenleving tegenspreekt.

EEN VRAAG NAAR EEN COHERENTE POLITIEK

Maar het gaat er niet enkel over de autonomie van de staat te verdedigen in een vijandige omgeving voor het algemeen belang. Het gaat ook om ethische coherentie. Als het vanzelfsprekend is dat geen enkele verkozenen zich kan verrijken op kosten van de gemeenschap, zijn er duidelijk bezwarende omstandigheden wanneer Yvan Mayeur graait in de kas van Samusocial of François Fillon aan zijn echtgenote een fictieve post aanbiedt. Het gaat erom dat de eerste socialist is. En pleit voor een salaris gelijkwaardigheid en een bescherming van de zwaksten. De tweede hield een campagne als een katholieke conservatieve-ling die een voorbeeldfunctie predikte. In deze gevallen is er niet enkel

een professionele fout maar ook een ethische leugen. De publieke opinie veroordeelt brutaal deze handelingen want de morele gevoeligheid baseert zich vandaag, meer dan vroeger, op een moraal van authenticiteit.

De politieke milieus blijven echter ongevoelig aan deze eis want ze concentreren zich op een strategische en beheers dimensie van de macht ten koste van haar werkelijke roeping: richting geven aan sociale verandering volgens een ethiek van overtuiging. Dus vernietigen de middelen de doelen, het apparaat verstart de sociale beweging, de semi-bevoegden wimpelen elke nauwkeurigheid af. Dit is wat er vandaag gebeurt met de zogenaamde “traditionele” partijen en vooral de Europese sociaaldemocratische partijen. Toch betalen ze deze incoherentie zeer duur. Een pijnlijk moment van introspectie valt niet meer te vermijden want een inderhaast gestemde wet laat een uitkomst op deze vraag niet langer toe. Het actuele ‘dégagisme’ zal echter niets oplossen als ze niet leidt, op termijn, naar een ethisch ‘engagisme’ van een nieuw type.

DE VRAAG NAAR EEN DEMOCRATISCHE CONTROLE

De politieke cultuur vormt dus het echte strijdterrein, veel meer dan de regels zelf. Maar de strijd tegen corruptie vraagt ook een herziening in de diepte van de instellingen, zonder dewelke er geen efficiënte controlemechanismen zouden zijn. Op een evidente manier bevindt de representatieve democratie zich op die manier falend ten opzichte van de corruptie. Waarom?

De reden is verre van mysterieus: de representatieve democratie beperkt zich in de feiten tot een machtsdelegatie van de partijapparaten die een verantwoordelijkheid van 4 à 5 jaar dragen ten opzichte van hun kiezers. Dat wil zeggen dat voor het merendeel van de tijd, enkel de verkozenen worden geacht een controle uit te oefenen op de verkozenen; het systeem van mandaten sluit zich als een cirkel waarvan de burgers niets afweten. Verrast het dan dat de geïnitieerde delicten eerder regel dan uitzondering worden? Zo ook de woekering van belonende structuren en de permanente verkaveling van de staat?

Een democratische controle kan in realiteit enkel komen van buiten het representatieve systeem. De media vervult gedeeltelijk deze functie, maar volgt haar eigen agenda, die er niet in bestaat op een directe democratische manier macht uit te oefenen, maar wel op een indirecte manier, met name door bemiddeling via de publieke ruimte. Wat kunnen dan wel die politieke mechanismen van directe controle zijn? Gaat het om participatieve mechanismen die verenigen, vanuit een rechtspositie, vanuit een burgerpositie op alle machtsniveaus?

Het gaat er niet om simpelweg de rug te keren naar de representatieve democratie. Rekening houdend met de complexiteit van de dossiers en de noodzakelijke continuïteit van de publieke actie, blijken sommige voorstellen van de-professionalisering, hoewel goed bedoeld, contraproductief voor de strijd tegen corruptie.

De horizontale participatie van de burgers kan diverse vormen aannemen: burgerjury's, participatiebudgetten, parlementen van verenigingen etc. Ze leunen op 3 principes: een principe van publiciteit, die de grootschalige non-transparantie van de lobbywereld vermijdt en een algemene zichtbaarheid van de transacties verzekert; een principe van leek-expertise, die gewone burgers toelaat als experts bij discussies en sociale ervaringen; en een principe van deliberatieve polyarchie, die actoren verenigt in een permanente open deliberatie. Zulke systemen bestaan al in embryonale of experimentele vormen in Europa en daarbuiten; nieuwe communicatietechnologieën zorgen voor hun verdere ontwikkeling.

Het gaat er niet om simpelweg de rug te keren naar de representatieve democratie. Rekening houdend met de complexiteit van de dossiers en de noodzakelijke continuïteit van de publieke actie, blijken sommige voorstellen van de-professionalisering, hoewel goed bedoeld, contraproductief voor de strijd tegen corruptie. Waarom zou een niet-herverkiesbare verkozenen minder geneigd tot corruptie dan diegene die het vertrouwen moet winnen van de kiezers voor één of twee mandaten? Hoe geloven dat niet-professionele politici die niet gespecialiseerd zijn in complexe dossiers minder vatbaar zijn voor druk van privé-beheerders dan de permanente professionelen? Hoewel ze eerder deelnemer dan vertegenwoordiger zijn, moeten politieke actoren bovenal competent zijn, wat geen natuurlijke gave is.

De macht van de professionelen in de politiek, hoewel noodzakelijk, moet een tegengewicht vinden via een participatief burgerschap. Pierre Rosanvallon onderstreept dit wanneer hij pleit voor een “waakzame” democratie.

Bovendien kan niemand nog geloven dat professionele politici zichzelf kunnen reguleren. Dat is niet alleen een kwestie van goede morele wil maar vooral van sociologisch functioneren. De macht van de professionelen in de politiek, hoewel noodzakelijk, moet een tegengewicht vinden via een participatief burgerschap. Pierre Rosanvallon onderstreept dit wanneer hij pleit voor een “waakzame” democratie.

Laat ons eraan toevoegen dat zulk een perspectief, wanneer het voltrokken wordt op alle beleidsniveaus (ook het Europese) ons het voordeel geeft uit het rechterlijke kader te treden, een helse koers waarvan we vandaag het einde niet zien. In principe moet de rechter enkel ingrijpen wanneer de voorgaande sociale controles niet gewerkt hebben. Als hij systematisch op de eerste lijn komt, verliest hij zijn nut. Het is daarom dat het herstel van de niet-rechterlijke controle niveaus vandaag een eerste prioriteit moeten worden. De hybridisering van de vertegenwoordiging en de participatie vormt de sleutel voor een anti-corruptie politiek die werkt én rechtvaardig is.